

Екологічні права та сучасні виклики у сфері захисту довкілля: практика Верховного Суду та міжнародних інституцій

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2025

Дата публікації: 2025-03-03

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/ekolohichni-prava-ta-suchasni-vyklyky-u-sferi-zakhystu-dovkillia-praktyka-verkhovnoho-sudu-ta-mizhnarodnykh-instytutsij/>

Відомості про матеріал

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Вебінар для суддів місцевих та апеляційних судів “Конституційне право людини на безпечне для життя і здоров’я довкілля: національні та міжнародні стандарти”

20 лютого 2025 року

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,

доктор юридичних наук, професор

ПОВ’ЯЗАНІ ПОНЯТТЯ

- Право на життя (Right to life)
- Принцип відповідальності перед майбутніми поколіннями
- Доступ до суду та охоронюваний інтерес
- Суспільні інтереси (інтереси територіальної громади)
- Колективний позов (actio popularis, class action, representative action)
- Правоздатність (locus standi)
- Позов прокурора
- Позов громадської організації
- Захист прав споживачів
- SLAPP
- Ефективний суд/ефективний судовий захист
- Довіра до суду

ПОВ’ЯЗАНІ МАТЕРІАЛИ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

- Конституційний вимір верховенства права та принципу моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями // Слово Національної школи суддів України. – 2024, № 2(47), С. 52-67 <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/2024/2-47-2024/34-2024ukr/961-konstitutsijnij-vimir-verkhovenstva-prava-ta-printsipu-moralnoji-vidpovidalnosti-pered-majbutnimi-pokolinnyami>
- Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/ecology_bernaziuk.pdf
- Позов на захист суспільних інтересів (доктрина actio popularis) як гарантія дотримання екологічних прав: практика Верховного Суду https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/environmental_rights_bernaziuk.pdf

Матеріал 4

- Інформація щодо надходження справ з приводу охорони навколишнього природного середовища у 2020 - 2024 роках
- Категорії справ
- Надійшло на розгляд
- Місцеві адміністративні суди
- з приводу охорони навколишнього природного середовища, зокрема щодо:
- забезпечення екологічної безпеки, у тому числі при використанні природних ресурсів; екологічної безпеки поводження з відходами
- особливої охорони природних територій та об'єктів, визначених законом
- Касаційний адміністративний суд у складі ВС
- з приводу охорони навколишнього природного середовища, зокрема щодо:
- забезпечення екологічної безпеки, у тому числі при використанні природних ресурсів; екологічної безпеки поводження з відходами
- особливої охорони природних територій та об'єктів, визначених законом

Конституція України

- Стаття 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.
- Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення.
- Така інформація ніким не може бути засекречена.

Конституція України

- Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Конституція України

- Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.
- Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

II Форум з екології та сталого розвитку: тенденції вирішення «екологічних кейсів» та захисту прав громадян

- Суддя КГС ВС Ганна Вронська поділилась думкою, що ЄСПЛ не дуже любить розглядати екологічні справи, і це пов'язано насамперед із тим, що Конвенція з прав людини і основоположних свобод не містить норм щодо безпечного довкілля.
- Наразі на рівні Ради Європи триває дискусія про необхідність включення такого права в Конвенцію.
- Проте водночас є побоювання, що це суттєво збільшить кількість скарг до ЄСПЛ і перевантажить Суд, оскільки національні суди не завжди стають на бік тих, хто зазнає шкоди в таких категоріях спорів.

2024 рік став найспекотнішим за всю історію спостережень: найвищу температуру зафіксували 22 липня

- 22 липня 2024 року було зафіксовано найвищу середньодобову температуру на планеті за всю історію спостережень — 17,15 °C.
- Повені у Валенсії, урагани в США, тайфуни на Філіппінах і посуха в Амазонії – це лише чотири катастрофи минулого року
- Потрібно відмовитися від викопного палива та зупинити вирубку лісів.
- Наразі світ на шляху до катастрофічного потепління на 2,7°C до кінця століття.
- Щоб мати шанс обмежити потепління до 1,5°C, викиди викопного палива повинні скоротитися на 45% до 2030 року.

Січень 2025 року був найтеплішим в Україні та світі за всю історію спостережень

- Цьогорічний січень був найтеплішим для більшості регіонів України, повідомила речниця Укргідромерцентру.
- Європейська служба зі зміни клімату Copernicus підрахувала, що цей січень 2025 року був найтеплішим по всій земній кулі за всю історію спостережень.
- Середньомісячні температури за січень в Україні були на 3,7 градуса вищі за кліматичну норму для цього місяця.

71 млрд доларів збитків та 180 млн тонн викидів: на COP29 Україна назвала масштаб шкоди природі за 1000 днів війни

- За 1000 днів війни в Україні екологічна шкода, завдана воєнними діями, оцінюється приблизно в 71 млрд доларів.
- Внаслідок обстрілів та лісових пожеж в атмосферу додатково потрапили 180 млн тонн діоксиду вуглецю; потенціал поглинання парникових газів українськими лісами зменшився на 1,7 млн тонн; знищено 3 млн гектарів лісів; забруднена вибухонебезпечними предметами територія становить 139 т. кв. км.
- Щоб компенсувати втрати лісу внаслідок лісових пожеж, українці вже висадили 555 млн дерев на площі понад 75 000 гектарів та розмінували 35 т. кв. км землі.

NET ZERO

- Net Zero означає стан, за якого обсяг викидів парникових газів, що надходять в атмосферу, повністю врівноважується їх видаленням.

- Це досягнення балансу між викидами та поглинанням CO₂ та інших парникових газів за допомогою природних (наприклад, лісів, ґрунтів, океанів) або технологічних (наприклад, уловлювання та зберігання вуглецю) методів.
- Цей термін є ключовим у кліматичній політиці та міжнародних угодах, таких як Паризька угода (Paris Agreement), яка закликає держави досягти Net Zero до середини XXI століття для стримування глобального потепління на рівні 1,5–2°C.
- Це означає, що країни, компанії або організації повинні не лише зменшити свої викиди, а й компенсувати залишкові через механізми поглинання або компенсаційні заходи (наприклад, висаджування лісів або фінансування відновлюваної енергетики).

Рішення Суду Справедливості Європейського Союзу у справі C-626/22: «Ilva S.p.A. та інші проти Regione Puglia та інші»

- Оцінка впливу на здоров'я як обов'язковий елемент екологічного дозволу. Суд підтвердив, що відповідно до Директиви 2010/75/ЄС про промислові викиди держави-члени зобов'язані проводити оцінку впливу промислових установок на здоров'я населення перед наданням або переглядом екологічних дозволів. Якщо така оцінка виявляє серйозні ризики для здоров'я, національні органи повинні відмовити у видачі дозволу або зупинити експлуатацію установки до усунення порушень.
- Пріоритет права громадян на здорове довкілля перед економічними інтересами. Суд визнав, що право громадян на здорове довкілля (статті 35 і 37 Хартії основоположних прав ЄС) має перевагу над економічними інтересами підприємств, навіть якщо вони відіграють важливу роль у національній економіці. У цьому контексті захист здоров'я та довкілля є пріоритетним завданням держави-члена, а порушення екологічних норм не може виправдовуватися економічними міркуваннями.

ЄСПЛ: Verein KlimaSeniorinnen Schweiz та інші проти Швейцарії (№ 53600/20)

- Позитивні зобов'язання держави щодо захисту від негативних наслідків зміни клімату: Суд постановив, що стаття 8 Конвенції, яка гарантує право на повагу до приватного та сімейного життя, включає обов'язок держав забезпечити ефективний захист від серйозних негативних впливів зміни клімату на життя, здоров'я та добробут громадян. У цьому контексті Швейцарія не виконала своїх позитивних зобов'язань, оскільки її кліматична політика виявилася недостатньою для досягнення необхідних цілей зі скорочення викидів парникових газів.
- Право на доступ до суду в екологічних справах: Суд одноголосно визнав, що швейцарські суди порушили статтю 6 §1 Конвенції, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд, оскільки вони не розглянули по суті скарги заявників щодо недостатності кліматичних заходів.
- Це рішення ЄСПЛ є першим випадком, коли міжнародний суд визнав, що бездіяльність держави у боротьбі зі зміною клімату порушує права людини, закріплені в Конвенції. Воно має значний вплив на розвиток екологічного права та підкреслює відповідальність держав за впровадження ефективних кліматичних політик для захисту прав своїх громадян.

ЄСПЛ: Duarte Agostinho та інші проти Португалії та 32 інших держав (№ 39371/20)

- Територіальна юрисдикція та екстериторіальна відповідальність: Суд розглянув питання про те, чи можуть держави нести відповідальність за вплив своїх викидів парникових газів на осіб, які знаходяться за межами їхньої території. У своєму рішенні Суд встановив, що екстериторіальна юрисдикція не може бути розширена на такі випадки, оскільки немає достатніх підстав для цього.
- Вичерпання національних засобів правового захисту: Суд підкреслив важливість вичерпання всіх національних засобів правового захисту перед зверненням до ЄСПЛ. У цьому випадку заявники не скористалися доступними їм національними механізмами в Португалії для вирішення своїх скарг, що стало підставою для визнання їхньої заяви неприйнятною.

- Це рішення ЄСПЛ підкреслює обмеження екстериторіальної відповідальності держав у контексті змін клімату. Воно також акцентує увагу на важливості вичерпання національних засобів правового захисту перед зверненням до міжнародних судових інстанцій.

ЄСПЛ: Carême проти Франції (№ 7189/21)

- Відсутність статусу жертви через зміну місця проживання: Суд встановив, що заявник більше не має статусу жертви відповідно до Конвенції, оскільки він переїхав з Франції та більше не проживає в муніципалітеті Гранд-Сент. Це означає, що він не може стверджувати про особисте порушення його прав у зв'язку з кліматичними змінами на цій території.
- Важливість наявності особистого інтересу для подання скарги: Суд підкреслив, що для визнання скарги прийнятною заявник повинен продемонструвати особистий інтерес та безпосередній вплив на його права. Оскільки заявник більше не проживає в зоні, яка, за його твердженнями, піддається ризику через зміну клімату, він не може вважатися особою, права якої порушені.
- Це рішення ЄСПЛ підкреслює важливість наявності безпосереднього та особистого інтересу при поданні скарг, пов'язаних із захистом екологічних прав, та демонструє, що зміна обставин, таких як місце проживання, може вплинути на прийнятність таких скарг.

ЄСПЛ: Locascia та інші проти Італії (№ 35648/10)

- Порушення права на повагу до приватного та сімейного життя через неналежне управління відходами: Суд встановив, що італійська влада не виконала своїх позитивних зобов'язань за статтею 8 Конвенції, оскільки не забезпечила належне функціонування системи збору, обробки та утилізації відходів.
- Це призвело до значного погіршення умов життя мешканців та негативного впливу на їхнє приватне та сімейне життя.
- Це рішення підкреслює важливість ефективного управління відходами та виконання державою своїх позитивних зобов'язань щодо захисту екологічних прав громадян.

Рішення Верховного Суду Великої Британії у справі "Sarah Finch проти Surrey County Council" UKSC/2022/0064

- Необхідність врахування викидів парникових газів при спалюванні видобутої нафти: Суд постановив, що при наданні дозволу на видобуток нафти місцеві органи влади повинні враховувати не лише викиди, пов'язані з видобутком, але й ті, що виникають при спалюванні видобутої нафти. Це рішення підкреслює важливість оцінки повного циклу викидів парникових газів для забезпечення ефективного захисту довкілля.
- Визнання незаконності наданого дозволу без повної екологічної оцінки: Суд визнав, що надання дозволу на видобуток нафти без врахування викидів від спалювання видобутої нафти є незаконним.
- Вплив спалювання викопного палива на зміну клімату має бути ключовим фактором у рішеннях щодо планування, що потенційно може призвести до скорочення нових проектів з видобутку викопного палива та більшої уваги до відновлюваних джерел енергії.

Lufthansa готує мільйонні позови проти екоактивістів, які блокували роботу аеропортів

- Німецький авіаперевізник Lufthansa готується подати позови до активістів групи Letzte Generation ("Останнє покоління") через блокування роботи летовища у Франкфурті-на-Майні цього тижня, що завдало компанії численних збитків.
- Компанія подасть позови після останньої акції Letzte Generation у Франкфурті – "так само, як після акцій у Гамбурзі, Дюссельдорфі та Берліні

- "Уже зараз можна передбачити, що сума збитків буде значно вищою, оскільки постраждало значно більше рейсів і пасажирів, і більше літаків довелося перенаправляти в інші аеропорти. Зараз ми визначимо точну суму збитків".

Повне перезавантаження Держекоінспекції: реформа держекоконтролю,

- 5 липня у Міндовкіллі відбувся круглий стіл на тему: «Захист екологічних прав в Україні та світі».
- Важливо зазначити, що захист екологічних прав створює умови для функціонування нормальної життєдіяльності суспільства, що особливо важливо під час воєнного стану.
- Правнича наука налічує багато механізмів, які дозволяють захищати екологічні права в Україні.
- Варто зазначити, що цей напрям є невід'ємною складовою впровадження європейської екологічної політики.
- Реформа державного екологічного контролю є однією з ключових ініціатив, яка дозволить нам реалізувати наші євроінтеграційні прагнення

Постанова Верховного Суду від 23 грудня 2024 року у справі № 160/14062/22

- Починаючи з 18 грудня 2017 року (дата набрання чинності Законом України «Про оцінку впливу на довкілля») перед початком планової діяльності суб'єкт господарювання зобов'язаний отримати висновок про оцінку впливу на довкілля та, в подальшому, з урахуванням цього висновку, отримати рішення про провадження планової діяльності.
- Реконструкція, технічне переоснащення, перепрофілювання, ліквідація (демонтаж) об'єктів, інше втручання в природне середовище вважається плановою діяльністю.
- Оцінка впливу на довкілля є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку, оскільки вона дозволяє своєчасно виявляти та мінімізувати негативні екологічні наслідки діяльності суб'єктів господарювання, а також сприяє збалансованому розвитку, в якому враховуються не тільки економічні інтереси підприємств, але й збереження природних ресурсів та екосистем для майбутніх поколінь.

Матеріал 22

- Трискладовий тест вирішення спору передбачає, що суд, приймаючи рішення у межах суддівського розсуду (дискреції суду), перевіряє його на відповідність (несуперечність) принципам :
- 1. Національної безпеки
- 2. Суспільного (державного) інтересу
- 3. Ефективності захисту порушеного права особи

Суспільний (публічний) інтерес

- Вказаний термін є оціночним поняттям, що охоплює широке і водночас чітко не визначене коло законних та таких, що ґрунтуються на моральних засадах, інтересів, які складають певну сукупність приватних інтересів або важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, та відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються суб'єктами владних повноважень (суб'єктами публічної адміністрації);
- це поняття не піддається однозначній кваліфікації (визначенню), а тому наявність суспільних (публічних) інтересів повинна бути предметом самостійної оцінки суду у кожному конкретному випадку; це складне питання права, яке стосується «невизначеного» інтересу, оскільки він не має конкретного суб'єкта з назвою, правосуб'єктністю, а також безпосередньою можливістю реалізувати свої процесуальні права у певній адміністративній процедурі або у спорі, що розглядається у суді.

Ознаки суспільного (публічного) інтересу

- 1) безпосередньо пов'язаний з моральністю та моральними засадами;
- 2) може та повинен співпадати із загальнодержавними інтересами та/або охоплювати локальні інтереси певної територіальної громади або соціальної групи;
- 3) відображає прагнення усього суспільства в цілому або його переважної частини; максимально відтворює (відстоює) інтереси всіх соціальних груп для досягнення в суспільстві справедливості як найвищого блага.

Ознаки суспільного (публічного) інтересу

- 4) може носити національний (охоплює такі найважливіші сфери, як збереження державного суверенітету, територіальної цілісності держави, благоустрій населених пунктів, надкористування, захист довкілля, безпека громадян, доступ до публічної інформації, охорона об'єктів культурної спадщини та ін.) або міжнародний характер (охоплює, головним чином, такі питання, як забезпечення екологічної безпеки та вирішення глобальних екологічних проблем, охорона здоров'я, подолання бідності у світі та ін.);
- 5) його зміст визначається у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх особливостей ситуації, однак, такий інтерес завжди пов'язаний із необхідністю гарантування безпеки людей у всіх її вимірах, зокрема збереження життя та здоров'я людини, а також збереження державних та міждержавних утворень, які покликані забезпечувати ці гарантії, використовуючи відповідні цивілізаційні юридичні та інші механізми.

Використані джерела

- Берназюк Ян. Ознаки та зміст суспільного (публічного) інтересу, його співвідношення з державними інтересами // Право і суспільство № 6/2021 С. 146-153.
http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf
- Берназюк Ян. Критерії дотримання балансу суспільних (публічних) та приватних інтересів у національній судовій практиці // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2021, № 4 (96), С. 22-35 <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1429/1302>
- Берназюк Ян. Захист суспільного (публічного) інтересу як критерій обмеження конституційних прав та свобод особи // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Серія Право. – Випуск 68, С. 124-130. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/02/NVUzhNU_68.pdf
- Берназюк Ян. Поняття суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві. The concept of public (public) interest in administrative judiciary // Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 6, С. 11-16 https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/02/VJRHR_6_2021_Last.pdf
- Берназюк Ян. Аналіз судової практики в деяких категоріях справ щодо захисту суспільного (публічного) інтересу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2022, № 1 (97), С. 159-168. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1466>
- Берназюк Ян. Суб'єкти захисту суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві // Слово Національної школи суддів України. 2021, № 4 (37), С. 85-96
http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf.

Використані джерела

- 7. Берназюк Ян. Суспільні та державні інтереси в аспекті національної безпеки: взаємодоповнюючі чи конкуруючі правові категорії // <http://nsj.gov.ua/ua/news/pidvishennya-rivnya-doviri-gromadskosti-do-sudu/>

- 8. Берназюк Ян. Особливості розгляду спорів щодо функціонування національних природних парків // Міжнародний судовий форум: «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року): Збірник матеріалів. - Київ, 2019. – 184 с. – С. 110-118.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik_Eko_forum.pdf
- 9. Берназюк Ян. Конституційні гарантії захисту прав споживачів: практика Верховного Суду
<https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijni-harantii-zakhystu-prav-spozhyvachiv-praktyka-verkhovnoho-sudu>
- 10. Берназюк Ян. Доктрина actio popularis (позов на захист суспільних інтересів) в аспекті гарантованого права на доступ до правосуддя https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/actio_popularis_bernaziuk.pdf

Додаткові джерела

- <https://pravo.ua/ii-forum-z-ekolohii-ta-staloho-rozvytku-tendentsii-vyrishennia-ekolohichnykh-keisiv-ta-zakhystu-prav-hromadian>
- <https://www.theguardian.com/environment/2025/jan/10/world-temperature-in-2024-exceeded-15c-for-first-time>
- <https://life.pravda.com.ua/society/sichen-2025-roku-stav-nayteplishim-za-vsyu-istoriyu-sposterezhen-ukrgidro-metcentr-306392>
- <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2022-0064>
- <https://epravda.com.ua/news/2024/07/28/717242/>
- <https://www.kmu.gov.ua/news/povne-perezavantazhennia-derzhkoinspektsii-reforma-derzhokokontroliu-chas-iakoi-nastav>
- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124028166>

Джерела та матеріали

1. ПОВ'ЯЗАНІ МАТЕРІАЛИ ТА ПУБЛІКАЦІЇ. <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/2024/2-47-2024/34-2024ukr/961-konstitutsijnij-vimir-verkhovenstva-prava-ta-printsipu-moralnoji-vidpovidalnosti-pered-majbutnimi-pokolinnnyami>
2. ПОВ'ЯЗАНІ МАТЕРІАЛИ ТА ПУБЛІКАЦІЇ.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/ecology_bernaziuk.pdf
3. ПОВ'ЯЗАНІ МАТЕРІАЛИ ТА ПУБЛІКАЦІЇ.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/environmental_rights_bernaziuk.pdf
4. Використані джерела. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf
5. Використані джерела. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1429/1302>
6. Використані джерела. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/02/NVUzhNU_68.pdf
7. Використані джерела. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/02/VJHR_6_2021_Last.pdf
8. Використані джерела. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1466>
9. Використані джерела. http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf
10. Використані джерела. <http://nsj.gov.ua/ua/news/pidvishennya-rivnya-doviri-gromadskosti-do-sudu/>
11. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik_Eko_forum.pdf
12. Використані джерела.
<https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijni-harantii-zakhystu-prav-spozhyvachiv-praktyka-verkhovnoho-sudu>
13. Використані джерела.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/actio_popularis_bernaziuk.pdf
14. Додаткові джерела.
<https://pravo.ua/ii-forum-z-ekolohii-ta-staloho-rozvytku-tendentsii-vyrishennia-ekolohichnykh-keisiv-ta-zakhystu-prav-hromadian>
15. Додаткові джерела.
<https://www.theguardian.com/environment/2025/jan/10/world-temperature-in-2024-exceeded-15c-for-first-time>

16. Додаткові джерела.
<https://life.pravda.com.ua/society/sichen-2025-roku-stav-nayteplishim-za-vsyu-istoriyu-sposterezhen-ukrgidrometcentr-306392>
17. Додаткові джерела. <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2022-0064>
18. Додаткові джерела. <https://epravda.com.ua/news/2024/07/28/717242/>
19. Додаткові джерела.
<https://www.kmu.gov.ua/news/povne-perezavantazhennia-derzhekoinspektsii-reforma-derzhekokontroliu-chas-iakoi-nastav>
20. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124028166>

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора